

Araştırma Makalesi

Başvuru: 16.09.2024

Kabul: 21.10.2024

Atıf: Akalın, Atilla. "Karamsarlığa Bir Alternatif Olarak Umudun Olay Teorisi: Stoacı Olmayan Bir Yaklaşım," *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 22 (Aralık 2024): 105-117. <https://doi.org/10.55256/temasa.1550927>

Karamsarlığa Bir Alternatif Olarak Umudun Olay Teorisi: Stoacı Olmayan Bir Yaklaşım

Atilla Akalın¹

ORCID: 0000-0002-8385-5287

DOI: 10.55256/TEMASA.1550927

Öz

Bu makalede umut kavramını bir eğilim olarak kapsayabilecek bir metafizik olay teorisinin imkânı tartışılmaktadır. Umut, gelecekteki olaylara dair bir beklenti olarak yorumlanırken aynı zamanda gelecekte gerçekleşmesi beklenen olaylardaki belirli özellik örneklemelerini de resmeden bir duygu olarak yorumlanabilir. Bu bakımdan değişimi reddeden ya da değişimin derecesinin sadece temel düzeyde var olduğunu iddia eden ontolojiler için umut, metafizik bağlamda lüzumsuz bir kavram olarak görülebilir. Ayrıca kadercilik ya da teolojik determinizmin geçerli olduğu bir dünyada, nedenlerle sonuçlar arasında zorunlu bir bağlantı mevcuttur. Bu tarz bir yorum da umuda ihtiyaç duyulmayan bir dünyayı resmetmesi bakımından bir çeşit Stoacılıkla örtüşmektedir. Umut kavramını bir olay teorisi için daha anlamlı kılmak adına umudun, salt psikolojik bir olgu olmanın ötesinde, metafizik olaylarla ilişkili olduğunu düşünmemiz de mümkündür. Bu ilişkiyi güçlendirmek adına özellik ontolojimize dair bakış açımızı değiştirerek umut edilen şeyin, bir olayın belirli bir sonucu olarak, belirli uyaranlarla karşılaştığında gerçekleşen eğilimsel bir özellik olarak var olabileceği iddia edilecektir. Umut ve olay teorileri arasındaki ilişki bu bakımdan farklı ontolojik perspektifler üzerinden incelenecektir. İlk iki perspektif, umudu olay teorileri için lüzumsuz bir kavram olarak değerlendirirken, üçüncü perspektif umudu ontolojik olarak görece daha anlamlı ve etkin hale getirecek bir eğilimsel özellik olarak yeniden yorumlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Umut, Olay Teorisi, Metafizik, Eğilimler, Zaman.

The Event Theory of Hope as an Alternative to Pessimism: A Non-Stoic Approach

Abstract

This paper discusses the possibility of a metaphysical event theory that incorporates the concept of hope as a disposition. Hope is interpreted as an expectation regarding future events while representing certain manifestations expected to occur in certain future events. In this sense, for ontologies that deny change or claim that its degree is purely fundamental, hope is a redundant concept in a metaphysical context. Additionally, in a world governed by fatalism or theological determinism it is meaningless to hope for an alternative result. These two interpretations are compatible with a form of Stoicism as they depict a world where hope is redundant. To make hope more meaningful within the framework of event theory, we can propose an alternative view in which hope is considered not merely a psychological phenomenon but also related and more active to metaphysical events. To strengthen this relation, we will change our perspective on our feature ontology and argue that what is hoped for can exist as a dispositional property that is realized as a particular consequence of an event, when it encounters certain stimuli. In examining the relationship between hope and event theory from different ontological perspectives, the first two view hope as a redundant concept for event theories. In contrast, the third perspective reinterprets hope as a disposition, making it more significant for a fundamental ontology.

Keywords: Hope, Event Theory, Metaphysics, Dispositions, Time.

¹ Dr. Öğr. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı. aakalin@gelisim.edu.tr

Giriş

Umut, gelecekte meydana gelecek olan herhangi bir olaya veya bir olay zincirine dair beklenti olarak yorumlanabilir. Umudun insan psikolojisi için faydalı bir duygu olduğuna dair genel bir kanı mevcuttur. Antik Yunan kökenleri bakımından umut duygusu genellikle *elpis* sözcüğüyle karşılanır ve ilk etapta bu sözcüğün bir beklentiye işaret ettiği düşünülür. Buna karşın Aristoteles'in kullandığı bağlam daha çok güncel kullanımdaki umutla benzeşmektedir.² Kadenci yaklaşımlara göre umut aslında gerçeklikle tam olarak örtüşmeyen bir fazlalık olarak da görülebilir. Çünkü evrende bir insanın yaşayacağı belirli bir kader vardır. Dolayısıyla, belirli şekilde gerçekleşmesi beklenen ya da “umut edilen” olayın tek bir mümkün sonucu bulunur. Bu yüzden gerçekleşmesi beklenen olay hakkında, kadere alternatif bir sonuç beklemek anlamsızdır.

Umudun kader gibi belirleyiciler karşısında anlamsız ya da gereksiz bir duygu olduğunu eleştirisini yaparken bizi çatalı bir yol karşılamaktadır. Buna göre, umudun fazlalık ya da gereksiz bir tepki olması son derece pesimist bir yaklaşım olarak yorumlanabilir. Eğer umutsuzluk kavramının pesimist bir çağrışım olduğuna düşünüyorsak, o zaman belirli bir olay hakkında umudumuzun olmaması, yaşamımızı kötü hale getiren ve bize psikolojik olarak acı veren bir durum haline gelir.

Umutsuzluk kavramı ile burada ifade etmeye çalıştığımız çağrışım “umutsuz vaka” anlamındaki umutsuzlukla aynı anlama gelmemektedir. Buna karşın, “umutsuz” sıfatının, asla yeteri kadar “iyi” olamayacak kişiler için kullanılan bir damga olduğu da bir gerçektir. Dolayısıyla, bir kişiyi umutsuz olarak görmek, beklenmedik ve derin ahlaki sonuçlar doğuran bir tutumdur. Bir insanı umutsuz ya da umutsuz vaka olarak görmek temelde o kişi hakkında onu umutsuz kılacak belli özelliklerin bilgisine sahip olmamızla ilişkilidir.³ Bu bakımdan umutsuzluk kavramı burada buna benzer bir referansla kullanılmamaktadır.

Umutsuzluk kavramı sadece beklentilerimiz bağlamında topyekûn bir pesimizmi çağrıştırmak zorunda değildir. Bunun aksine bir olay hakkında umudumuzun olmaması, beklenti sahibi olduğumuz olay karşısında kendimizi tamamen kadere teslim etmemiz bakımından pesimist bir düşünce olarak yorumlanmayabilir. Dolayısıyla, umutsuzluk, yani belli bir konunun istediğimiz şekilde sonuçlanacağına dair inançsızlık, burada bir çeşit teslimiyet ya da kayıtsızlıkla örtüştüğü ölçüde optimist ya da kadenci bir tavır haline dönüşebilir.

Umudun gerçek olmadığı bir dünyada karamsarlığın tek mümkün duygu olmadığına dair görece iyimser iddialar günümüzde son derece çağdaş referansları da bulunan bir çeşit Stoacılıkla kolaylıkla örtüştürülebilir. Dolayısıyla, “umudun olmadığı bir dünyada karamsarlık zorunlu değildir” gibi bir iddiayı Stoacı bir argüman olarak ele alabiliriz. Görüldüğü üzere, umut ve umutsuzluk kavramlarını Stoacı ve Stoacı olmayan yorumlara sahip olması bakımından birbirinden ayırdık. Bunun sebebi, Stoacı bir görüşün, umudu salt bir içsel huzur arayışıyla ilişkilendirmesi fakat bu duygunun dışsal koşullardan bağımsız olan salt psikolojik bir duyguya gönderme yapmasıdır. Oysa makalede savunulacak olan Stoacı olmayan görüş, umudu dışsal hedeflere ve kişisel tatminlere dayandırarak umudun gerçekleşmesini çevresel koşullara ve duygusal deneyimlere bağlı olarak yeniden ele almaya çalışacaktır. Böylece, Stoacı görüş içsel bir umudu benimserken, Stoacı olmayan görüş bu konuda daha dışsal ve somut bir anlayış sergileyecektir. Dolayısıyla, umut kavramı çerçevesinde Stoacı olan bir görüş, umut kavramını soyut ve psikolojik bir rahatlatıcı ya da kolaylaştırıcı olarak algılamak için daha yatkındır. Buna karşıt olarak Stoacı olmayan bir umut, umudun genel determinist dünyadaki lüzumsuzluğu ya da beyhudeliğine eleştirel yaklaşan ve bunu daha somut hale getirmeye çalışan bir felsefi tutuma sahip olmaktır. Bu bağlamda umutsuzluk duygusu üzerine yapılacak olan yorumların zorunlu olarak bizi karamsarlığa sevk etmeyeceğini düşünmemiz bir açıdan umutsuzluğun Stoacı bir bakış açısına

² Kontos'un belirttiğine göre, *elpis*'in göndermeleri arasında düşük olasılık, salt olasılık ya da imkânsız olmadığı düşünülen tüm beklentiler bulunur. Bkz. Paylos Kontos, “Hoping-well: Aristotle's Phenomenology of Elpis,” *British Journal for the History of Philosophy* 29, no. 3 (2020): 416.

³ James Fritz, “Ethics and Epistemic Hopelessness,” *Inquiry* 66, no. 6 (2020).

göre direkt olarak bir çeşit kötü duygu ile örtüşmemesi gerektiğini ima etmektedir.⁴

Bu makalede amacımız umut kavramının da dahil olduğu bir olay teorisinin (*event theory*) metafizik bileşenlerini incelemektir. Fakat bunu yaparken Stoacı felsefenin ön kabulleri veya kadercilik gibi yaklaşımların tartışma zeminleri üzerinden bunu göstermeye çalışmayacağız.⁵ Bunun yerine umut kavramının psikolojik duygulanımlarımız hariç fiziksel olaylara etki etmeyen yapısını sorunsal haline getireceğiz ve belli başlı olay teorileri için bu kavramın gerekli olup olmadığı üzerine yoğunlaşacağız. Dolayısıyla, belirli bir olayın belirli bir şekilde gerçekleşmesi için sahip olduğumuz inancın kaynağını ve bu kaynağın ontolojisini bu salt bir Stocılıktan ya da teolojik yaklaşımdan bağımsız bir metafizik zemine oturtmaya çalışacağız.

Bu yüzden umut kavramına olay teorisinin bir bileşeni olarak yaklaşmak suretiyle, umudun; belirli şekilde gerçekleşmesi hakkında beklenti sahibi olduğumuz olaylarla olan ilişkisel durumu üzerine geliştirilebilecek üç adet farklı ontolojik perspektifi ele alacağız. Bahsedeceğimiz üçüncü perspektif ise bir çeşit önerilen yanıt olarak, umudun olaylarla olan ontolojik ilişkisine dair alternatif bir bakış açısı olarak anlaşılabilir. Burada kullandığımız olay teorisi kavramı, belirli bir zaman ve mekânda meydana gelen olayların nasıl gerçekleştiği üzerine spekülasyonlar yapan bir metafizik alan olarak özetlenebilir. Dolayısıyla, değişime sahip ya da ard ardalık içeren tüm olayların nasıl veya neden oluştuğu üzerine düşünmek ve olay tarafından kapsanan tüm objeleri bu bağlamda ele almak bir çeşit olay teorisi yapmaktır.⁶ Kısaca amacımız toplumsal huzur, çocukların geleceği veya sağlıkla ilgili gündelik ve bireysel umutlarımızın ontolojik konumu ve gerçekleşen somut olaylar çerçevesindeki durumu üzerine düşünmeye çalışmaktır.

Umut ile metafizik olay teorileri ilk bakışta birbirleriyle bağlam olarak alakasız gözüküyor olabilir. Çünkü umut kavramının en sık başvurulan hali onun psikolojik bir varlık olarak hissedebilir canlılardaki bir duygu durum olduğudur.⁷ Bu yüzden eğer bir kişi umudunu belirli olayların gerçekleşeceğine dayandırıyor, o zaman bu kişi aslında bu olayların ontolojik olarak mümkün olduğunu varsaymaktadır. Metafiziksel olay teorileri bağlamında da bu tutum, olayların gerçek varlıklar olduğu ve zaman-mekânda belirli bir pozisyon aldıkları anlamına gelir. Bu yüzden, umut eden bir kişi, umduğu olayın gerçek dünyada var olabileceği bir temel üzerine umudunu inşa eder. Dolayısıyla, umut gibi psikolojik bir kavramı metafizik olay teorisi kapsamında ele almanın gerekçesi, umudun belirli bir olayın gerçekleşmesine yönelik beklenti içermesi bu nedenle de bu olayın gerçek dünyada ontolojik olarak mümkün olduğunu varsaymasıdır. Bu tutum olayların varlık ve konumlarını inceleyen metafiziksel teorilerle örtüşmektedir.

Birinci kısımda bir duygu ve beklenti demeti olarak ele alabileceğimiz umudun, değişim (*change*) kavramı ile olan ilişkisine göz atacağız. Bunu yaparken fiziksel değişimin reddedildiği bir dünyada olay teorilerinin konumu ve bu ontolojik konumun umut kavramını nasıl etkilediği hakkındaki bazı iddiaları inceleyeceğiz. Daha sonra nispeten teolojik determinizm veya kaderciliğe daha yakın fakat daha çağdaş bir perspektif olan “kötülük dağıtımı” (*distribution of evil*) yaklaşımlarını inceleyerek umut kavramını fiziksel olaylar üzerinde etkisiz bir psikolojik fazlalık olarak konumlandırılan bir diğer ontoloji üzerinde yoğunlaşacağız. Son olarak ise, insanların bireysel umutlarının, hayal gücünün de etkisiyle belirli objelerin belirli özellikleri örnekleyeceğine dair beklentileri içermesi bakımından aslında

⁴ Susan Sauvé Meyer, “Fate, fatalism, and agency in Stoicism,” *Social Philosophy and Policy* 16, no. 2 (1999).; Jason Reddoch, “The Stoics on Hope and Fear: How to Be a Politically Engaged Stoic,” *Soundings: An Interdisciplinary Journal* 101, no. 1 (2018).

⁵ Umudun kavramının ontolojisi konu edildiğinde bir metafizikçi için çağrışım yapabilecek olan bir diğer çerçeve ise şüphesiz bir olayın belirli şekilde gerçekleşmesini ümit eden kişilerin o olay hakkında sınırlı bir modal çerçeveye sahip olmasıdır. Gerçekleşmesini beklediğimiz durumu sadece modal çerçeve içerisinde “zorunlu olmayan” (contingent) bir olay kapsamı içerisinde ele almak gerçekten de mümkündür. Ama buradaki amaç umut kavramını modalite veya karşı-olgusal temaları üzerinden yorumlamak değildir. Aksine umut kavramı üzerine daha kapsayıcı ve kurucu bir ontoloji üzerinden yaklaşmaktır. Dolayısıyla, umut kavramı üzerine düşünürken onu mümkün kılan en asli özelliğe yönelik kapsayıcı bir ontoloji ortaya koymaktır. Bkz. Kresten Lundsgaard-Leth, “The Temporality, Modality and Materiality of Hope” in *Hope in All Directions*, ed. Geoffrey Karabin (Brill, 2013).

⁶ Lawrence B. Lombard, “Event Theory” in *A Companion to Metaphysics* (Wiley-Blackwell, 2009), 235.

⁷ Jayne M. Waterworth, “An Analysis of Everyday Hope” in *A Philosophical Analysis of Hope*, ed. Jaegwon Kim, Ernest Sosave G. S. Rosenkrantz (Londra: Palgrave Macmillan UK, 2004).

eğilimsel (*dispositional*) olduğunu iddia edeceğiz. Bu iddiayı desteklemek için ortaya atılan metafizik perspektiflerin sunduğu ontolojik konumun verdiği imkanla umudun olay teorileri için lüzumsuz olmadığı bir dünya tasavvuru yapmaya çalışacağız. Dolayısıyla, eğilimselci çözüm yolu haricinde, diğer iki perspektif üzerinden umut kavramı bir şekilde olay teorileri için lüzumsuz bir kavram haline gelecektir.

1. Değişim, Zaman ve Halk Psikolojisi Bağlamında Umudun Olay Teorisi

Umut, sadece bizi ayakta tutan ve gelecekte bir şeylerin şimdiye göre daha iyi olacağına dair bir beklenti olarak ele alınmamalıdır. Umut örtük olarak, belirli tikel olayların veya olay zincirinin nasıl gerçekleşeceğine ve bu olaylarda nasıl özellik örneklemelerinin bulunacağına dair belirli bir beklenti veya iddia anlamına da gelmektedir. Bu yüzden umut, olay teorileri içerisinde de belirli bir alana sahiptir. Bu alanın ontolojik konumunun nasıl olacağına dair birçok olay teorisi ortaya atılabilir.

Ele alacağımız ilk olay teorisi değişimin fiziksel bir mevcudiyetinin olmadığını veya bunun sadece bir halk psikolojisi olduğuna dair iddiaları içerecektir. Bu bakımdan eğer değişim reddedilirse, o zaman dünyada herhangi bir olayın gerçekleşmemesi üzerinden umut da lüzumsuz bir kavram halini alacaktır. Çünkü belirli olayların belirli özellikleri örnekleyeceğine dair beklentimiz bu bakımdan anlamsız olacaktır. Fakat bu anlamsızlığın sebebi beklenti sahibi olduğumuz şeylerin imkânsız olduğuna dair modal bir çıkarımdan kaynaklanmaz.⁸ Umut, bir kişinin hayal gücü çerçevesinde temsil ettiği ve gerçekleşmesini beklediği olayların aslında fiziksel dünya üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı ve dünyanın sabit gerçekliğinin aslında hiç değişmediği için reddedilir.

1.1. Değişim Yoktur!

Varlığın değişime uğramadığı, hep aynı kaldığından söz edildiğinde felsefe tarihinde ilk akla gelen isim Parmenides'tir. Parmenides'e göre, eğer değişim ontolojik bir gerçeklik olarak kabul edilmezse olayların ardışık biçimde meydana geldiği ve bir şeylerin değiştiği ya da evrildiği düşüncesi tamamen yanılısamaya dönüşür. Parmenides, varlığın tek, değişmez ve sürekli olduğunu iddia etmiş ve değişimi duyusal algıların bir yanılması olarak görmüştür. Böyle bir bakış açısında, olaylar zinciri ya da süreçler yalnızca zihinsel bir kurgudan ibaret hale gelir.⁹ Eğer gerçekten de evrende değişim diye bir şey yoksa, bu durumda umudun ontolojik olarak bir temele sahip olamayacağı sonucuna ulaşırız. Bunun sebebi umudun mevcut olaylar içerisinde belirli bir değişime olan bağlılığıdır. Eğer değişim sadece bir yanılısamadan ibaretse, o zaman herhangi bir olayın gerçekleşmesi için umuda sahip olmamız da anlamsız bir hale gelecektir.

Fiziksel gerçekliğin bütün, bölünmez ve tamamen monist bir yapıya sahip olması temel olarak bu gerçekliğin hiçbir değişime tabi olmaması anlamına gelir. Eğer mevcut fiziksel gerçekliğin ontolojisini tamamen bu pozisyonda ele alırsak, belirli bir olayın umut ettiğimiz şekilde gerçekleşmesi için elimizde hiçbir gerekçe kalmayacaktır. Bu perspektifte umut, fiziksel olaylar üzerindeki etkisizliğiyle lüzumsuz bir fazlalık olarak görülebilir. Bir insanın gelecekte bir olayın istediği şekilde sonuçlanacağına dair umudu, temelde bir durumun değişime uğrayarak farklı olaylar meydana getireceği beklentisine dayanır. Ancak fiziksel dünyada değişim olmadığı takdirde, umut sadece bir yanılısama haline gelir. Yani insan zihninde yaratılan geleceğe dair beklenti, aslında hiçbir fiziksel karşılığı olmayan bir düşünsel imgeden ibaret olarak düşünülebilir. Bu nedenle, eğer dünyanın mevcut durumu değişmezse, umudun da metafizik açıdan bir anlamı kalmaz ve umut tamamen psikolojik bir fenomen olarak değerlendirilebilir.

⁸ İmkânsızlık iması burada özellikle umudun olay teorisine modal bir çerçeveden bakabilmek için özellikle kullanılmıştır. Umudun, fiziksel olaylar üzerinde belli özelliklerin örnekleneceğine dair bir beklenti olarak yorumlarken, bu beklentinin tamamen modal karaktere sahip bir ontolojik zemine sahip olduğunu iddia etmemiz de olasıdır. Fakat bu tip bir karakter, karşı-olgusalılık vs. gibi birçok farklı tartışmayı beraberinde getirecek ve ontolojik basitlikten uzaklaşmayı gerektirecektir. Bkz. John D. Caputo, "Hoping Against Hope: The Possibility of the Impossible," *Journal of Pastoral Theology* 26, no. 2 (2016).

⁹ Robert J. Hankinson, "Parmenides and the Metaphysics of Changelessness" in *Presocratic Philosophy: Essays in Honour of Alexander Mourelatos*, ed. V. Caston ve D. W. Graham (Routledge, 2002), 65.

Değişim üzerine yapılan Parmenidesçi eleştirilerin görece daha çağdaş bir yorumu olarak ortaya koyabileceğimiz birçok metafizik yaklaşım bulunmaktadır. Yani fiziksel dünyadaki değişim kavramını elimine edebilecek olan birçok farklı metafizik görüşün varlığından söz edilebilir. Fiziksel dünyadaki değişimin varlığını reddeden çağdaş görüşler çoğunlukla Parmenides kadar radikal bir felsefi dil kullanmazlar. Bunun yerine fiziksel dünyadaki değişimin bir yanılsama olduğu, insanların aslında doğru olmayan gerekçelerle buna inandıkları ve değişime olan inancın bir tür halk psikolojisi olduğu da söylenebilir. Halk psikolojisi genel tanımı itibarı ile zihinsel durumlar hakkında günlük konuşmalarımızda örtük olan inançların çerçevesinin dışında herhangi bir zihinsel gerçekliğin olmadığını iddia etmek suretiyle zihin felsefesi bağlamında eleyici bir materyalizmle örtüşen fikirlere gönderme yapmak için kullanılır.¹⁰ Halk psikolojisi terimi genel olarak belirli zihinsel durumların açıklanması esnasında bilimsel gerçekliklerle uyuşmayan bireysel inançlara ya da felsefi alışkanlıklara yöneltilen eleştirileri kapsar.¹¹

1.2. Halk Psikolojisi, Bağlılık ve Zaman

Özellikle zihin felsefesi ve din felsefesine bağlı birçok farklı felsefi terimin kökensel olarak bir çeşit halk psikolojisine dayandığı iddia edilebilir.¹² Dolayısıyla, değişimi reddeden felsefi görüşlere bakıldığında bu görüşlerin itiraz ettiği noktaların bir çeşit halk psikolojisi olduğunu söyleyebiliriz. Fakat fiziksel dünyadaki değişimin gerçekliğine karşı geliştirilmiş olan zaman ve olay teorilerine baktığımızda, halk psikolojisinin itirazları tam anlamıyla değişimin ontolojik bağlamda tamamen imkânsız olduğunu belirtmek zorunda değildir. Bunun yerine değişimin bir çeşit halk psikolojisi yanılsaması olabileceğini ima etmek de çağdaş felsefe bakımından benzer imalar içermektedir. Dolayısıyla, bazı çağdaş metafizik yaklaşımları, değişimin halk psikolojisi bağlamında bir yanılsama olduğunu öne süren teorilerle bu düşünceyi pekiştirebilir. Özellikle zihin felsefesindeki eleyici (*eliminativist*) pozisyonlar zihinsel durumlarımızın günlük yaşamda halk psikolojisine dayalı olduğunu ve bu yüzden arzu, irade veya inanç gibi kavramların özünde yanılsamalı olabileceğini öne sürmektedir. Umudun bu tür bir yanılsama üzerine kurulu olabileceği fikri, umut duygusunun ontolojik bir temelden yoksun olduğu sonucuna ulaşmamıza neden olabilir.

Fakat umudun metafizik konumuna dönüş yaptığımızda yani umudu yeniden insanlarda belirli bir olayın belirli şekilde sonuçlanacağına dair bir beklenti hali olarak tanımladığımızda, bu yaklaşım sadece psikolojik açıdan dünyayı daha anlaşılır kılmak adına olumlu olduğu düşünülen bir duygu olarak da yorumlanabilir. Çünkü fiziksel dünyadaki hareketi, değişim olarak yorumlamak halk psikolojisi üzerinden bizleri rahatlatan, dünyayı daha anlaşılabilir kılma araçlarından biri olabilir. Bu bakımdan bu tip bir halk psikolojisi inancı, evrenin çalışma prensibine dair belirli keşifler yapabilmek için de bizlere bir ontolojik sadeleştirme aracı sağlar.

Bu bakımdan fiziksel dünyadaki değişim reddedilirken bunun bir halk psikolojisi ürünü olduğunu söylemek bu görüşün Parmenidesçi etkilenimlerini ima etmek için kullanılmamaktadır. Dolayısıyla, bazı görüşlere göre değişim mevcut olabilir fakat bu değişim derece olarak insanlığın sandığı kadar etkili veya felsefi açıdan önemli olmayabilir. Değişimin, gerçekleştiği derecenin bilimsel gerçeklerle uyuşmaması yüzünden de büyük çaplı değişim gözlemleri üzerine kurulu olan teorilerin halk psikolojisinden etkilendiği ihtimali doğar.

Zihinsel olay teorileri, eleyici zihin felsefesi için, halk psikolojisinin felsefi saplantılarından kurtulup bilimsel gerçeklikler ve nörobilim gibi disiplinlerle uyumlu hale getirilmelidir. Zihinsel olaylar, yalnızca beyinde meydana gelen fiziksel değişimleri akla getirebilir. Buradan bakıldığında bilinç ya da insan bilinci olarak düşünülebilen felsefi açıdan imtiyazlı bir alanın ontolojisi hakkında kesin konuşmamız zordur. Bilinç ya da bilinçlilik halinin temel olarak maddi bir zemine sahip olması zihin felsefesi bakımından monist bir tutumu öne çıkarır.¹³ Dolayısıyla, zihne ilişkin

¹⁰ Stephen Stich ve Ian Ravenscroft, "What Is Folk Psychology?," *Cognition* 50, no. 1-3 (1994).

¹¹ Paul M. Churchland, "Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes," *The Journal of Philosophy* 78, no. 2 (1981).

¹² Daniel C. Dennett, *The Intentional Stance* (MIT Press, 1987).

¹³ Rex Welshon, "Anomalous Monism and Epiphenomenalism," *Pacific Philosophical Quarterly* 80, no. 1 (1999).

olaylarla maddi olayları tam manasıyla ayıracak olan bir özellik de yoktur.¹⁴

Örneğin, D. Dennett'in kasıtlı duruş (*intentional stance*) teorisi üzerinden, felsefe tarihi için son derece büyük önem atfedilen bazı zihinsel süreçleri açıklama alışkanlıkları, bu tip halk psikolojisi yorumlarından etkilenmektedir. Böyle bir perspektif üzerinden bakıldığında fiziksel değişimin genellikle insana özgü varsayımlar üzerinden anlaşılabilceği, bu varsayımların ise halk psikolojisinin bir ürünü olabileceği düşünülebilir. Yine bu görüşe paralel biçimde Dennett'e göre, insanlar karmaşık fenomenleri anlamak için zihinsel süreçlere ve değişime gerektiğinden büyük anlamlar yüklemiş olabilirler, ancak yüklenen bu anlamlar her zaman fiziksel gerçeklikle birebir örtüşmeyebilir.¹⁵

Fiziksel değişimi halk psikolojisinin mümkün kıldığı teorik arka plan üzerinden yorumlama girişimlerimiz, zaman kavramı hakkındaki bazı felsefi bakımdan saplantılı görüşlerimizden de etkileniyor olabilir. Dolayısıyla, sıradan halk bilgeliği ile kuramsal felsefenin umut kavramını ele alış biçimi bakımından temel farklılıklar bulunmakta ve umut kavramı felsefi veya teorik bağlamının dışında ele alınmaktadır. İnsanların zamanı genellikle çizgisel şekilde ilerlemeler üzerinden tahayyül etmesi buna benzer farkında olunmayan felsefi saplantılardan biri olarak gösterilebilir. Bu bakımdan umut kavramı da mutlak surette fiziksel dünyada bir değişimi öngördüğü kadar, gelecek zamana dair bir beklenti üzerinden tanımlanabilir. Dolayısıyla, zamanla ilgili halk psikolojiden etkilenmiş olan görüşler de yine umut kavramının çerçevesini belirli ölçülerde sınırlandıracaktır.

Örneğin, J. McTaggart'ın bakış açısı üzerinden insanların sahip olduğu zamanı çizgisel olarak ilerleyen ve geçmiş-şimdi-gelecek üçlemesinden faydalanarak yorumlama eğilimi bu bakımdan zamanın kolay anlaşılması veya basit bir düzlem üzerinden kontrol edilebilmesi adına kullanışlı bir yöntem olarak görülebilir. Ancak bu tip bir kolaylaştırma, zamanı olaylar arasındaki ilişkiler olarak yorumlandığımızda bize teorik açıdan belirli zorluklar çıkarmaktadır.¹⁶ Böyle bir bakış açısını değişim kavramına şüpheyle yaklaşmak adına bir halk psikolojisini reddetme girişimi olarak değerlendirmek de mümkündür. Dolayısıyla, bu bakış açısına göre, insanlar zamanın akışını ve değişimi ardışık bir biçimde deneyimlediklerini düşündükleri için, değişim yalnızca bir algı hatası olabilir.¹⁷

Umudun olay teorisi çerçevesinde bulunan ve yukarıda bahsedilen eleyici zihin felsefesi pozisyonları ile ilişkili olabilen kavramlar genellikle inanç, zihinsel temsil ve hayal gücü kavramları olarak düşünülebilir. Umut kavramı, bir şekilde belli objelerin, belirli birtakım özellik örneklemeleri gerçekleştirilmesi hakkında bazı zihinsel temsillerimizin mevcut olduğu ve bunların zamanla bir çeşit inanca dönüşebilmesine teorik olarak açık olan bir karakterdedir. Bu bakımdan umut üzerine bir olay teorisi geliştirirken değişim kavramı bizim için vazgeçilmezdir. Halk psikolojisi, insani açıdan işimizi kolaylaştıran inanç, hayal gücü ya da zihinsel temsiller gibi kavramların bilimsel değerlerinden ötürü terk edilmesi gerektiğini iddia ettiği ölçüde, umut kavramını içerisine dahil edeceğimiz bir olay teorisini de tamamen dışlayacaktır.

¹⁴ Zihinsel ve maddi olayların farklı özelliklere sahip olmadığına dair yaklaşımlara itiraz edilebilecek bazı felsefi tutumlar geliştirilmiştir. Örneğin, özellik düalizmi (property dualism) bunlardan biri olarak düşünülebilir. Bu görüş çerçevesindeki filozoflar, zihinsel olayların bütün etkenlerinin fiziksel alanda gerçekleştiğini kabul etseler de zihinsel temsiller (mental representations) ya da hayal gücü gibi ideal düzlemdeki kavramların salt fiziksel durumlardan farklı özelliklere sahip olduğunu da kabul eder. Buna ek olarak natüralist düalizm ise, fiziksel durumlar ile zihinsel durumlar arasındaki gözlemlenebilir örtüşmeler olduğunu bu yüzden zihinsel durumların psikofiziğin temel yasalarını öne sürerek açıklamayı önermektedir. Bkz. Jonathan Schaffer, "Naturalistic Dualism and the Problem of the Physical Correlate," *Taslak Makale* (2020).

¹⁵ Dennett, *The Intentional Stance*.

¹⁶ Özellikle Cambridge Değişimi (*Cambridge Change*) olarak adlandırılan yoruma bakıldığında, değişimin tek bir varlığın farklı zamanlarda mevcut olan iki uyumsuz duruma sahip olduğunda gerçekleştiği düşünülür. Bu yüzden bir zamansal değişim önermesini doğrulamak için iki farklı zamansal aralığı deneyimleyen ve değişmeden kalma özelliği taşıyan bir obje mevcut olmalıdır. Teorik açıdan değişim kavramı reddedildiğinde bir olay teorisi tarafından kapsanan objelerin, uyumsuz durumlar tarafından içerildiğini artık iddia edemeyiz. Buna alternatif olarak, zamanın tıpkı bir fiziksel özellik gibi belirli bir boyuta sahip olduğu 4-boyutlu teorilerde göre varlıklar, zaman içerisinde farklı parçalara sahiptir (*temporal parts*). Yani bir varlık, geçmişte ve gelecekte farklı "zaman dilimlerine" sahip olabilir. Bu da değişimi aslında bir süreç olarak değil, bir varlığın farklı zaman parçalarına ait olması üzerinden açıklar. Bu görüş belki Cambridge değişimine bir çeşit alternatif görüş olarak savunulabilir. Bkz. Berit Brogaard, "Presentist Four-Dimensionalism," *The Monist* 83, no. 3 (2000): 341.; Theodore Sider, *Four-Dimensionalism: An Ontology of Persistence and Time* (Oxford University Press, 2001).

¹⁷ John M. E. McTaggart, "The Unreality of Time," *Mind* 17, no. 68 (1908).

Değişimi bir çeşit halk psikolojisinin ürünü olarak yorumlamak için her zaman değişimin tamamen reddedilmesi gerekmez. Değişim kavramını insani olarak ele alış biçimimiz ya da bu yorumların fiziksel derecesi de yanlış yorumlanıyor olabilir. Dolayısıyla, değişim kavramı belli açılardan halk psikolojisinden etkileniyor olabilir. Örneğin, insanlar tarafından makro-fiziksel evrende gözlemlenen değişimler gerçekten de bir çeşit illüzyon olarak görülebilir. Fakat üzerlerinde değişim gözlemlenen objelerin bu makro-fiziksel evrenden farklı bir derecede, yani daha mikro-fiziksel (ya da temel) boyutlardaki değişimlerden kaynaklandığını iddia ettiğimizde, değişim kavramını belli ölçüde kapsayan bir pozisyona sahip oluruz. Bu bakımdan değişim kavramına ontolojik bağlamda verdiğimiz imtiyaz düşük olsa da halen mevcuttur.

Bu bağlamda, bağıllık (*supervenience*) kavramı, değişimin anlaşılması için daha önemli bir çerçeve sunabilir. Çünkü bir tür ilişkisel bağlamda, daha yüksek düzeydeki özelliklerin, daha temel düzeydeki özelliklere bağlı olduğunu ifade eder. Yani, makro düzeydeki değişimlerin, mikro düzeydeki fiziksel süreçlere bağlı olduğu durumlarda, değişim kavramının bu ilişkisel bağlamda nasıl değerlendirildiği felsefi açıdan daha önemli hale gelir.¹⁸ Bu yüzden değişimin ontolojisini bu şekilde mikro düzeyde gerçekleşen olaylara eşitlesek, değişimi tam olarak reddetmiş olmayız fakat ontolojik derecesini düşürmüş oluruz.

Eğer makro düzeyde gözlemlenen değişimler, mikro düzeydeki fiziksel değişimlerden kaynaklanıyorsa, bu durumda değişim kavramını halk psikolojisinden bağımsız olarak, daha detaylı bir şekilde ele almak mümkün olabilir, ki özellikle zihinsel olaylar düştüğünde buna benzer bir yaklaşım, eleyici bir yaklaşım ile tam olarak aynı zemine oturmaz.¹⁹ Fakat halen, makro düzeydeki gözlemler halk psikolojisinin etkilerini taşıyor olabilirken, bu gözlemler mikro düzeydeki fiziksel değişimlerle ilişkili olabilir. Bu nedenle, değişim kavramına ontolojik bağlamda verdiğimiz önem düşük olabilir, çünkü değişim, daha temel düzeydeki fiziksel süreçlerle açıklanabilir.

Bağıllık, bu ilişkilendirmeyi vurgular ve değişim kavramının daha temel, mikro-fiziksel süreçlerden nasıl türediğini anlamamıza yardımcı olabilir. Böylece, değişim kavramı, halk psikolojisinin yanıltıcı etkilerinden arındırılarak, daha sağlam bir metafizik temele oturtulabilir. Örneğin, umut, inanç, hayal gücü ya da zihinsel temsiller bu bakımdan insan duygulanımından bağımsız karakterde ve fiziksel ve biyolojik olaylara bağlı olduğu ölçüde geçerli olabilir. Fakat değişim kavramı bağıllık kavramından bağımsız olarak tümünden reddedildiğinde, bu ihtimal ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla, belirli olayların, belirli şekilde sonuçlanacağına dair beklentimiz ve inancımız, değişimin reddedildiği bir dünya içerisinde halen bir teorik ya da psikolojik fazlalık olarak kalmaya devam edecektir.

Özetle, değişim kavramının halk psikolojisi perspektifinden ele alınması hem ontolojik hem de epistemolojik açıdan derinlemesine bir sorgulama gerektirir. Halk psikolojisi, zihinsel durumları günlük hayatta anlamlandırma-mızı sağlayan, ancak çoğu zaman bilimsel gerçekliklerle uyuşmayan bireysel ve kültürel inançları içerir. Ancak, değişim kavramını radikal bir şekilde reddetmek, değişimin varlığına dair daha ince ayrıntıları ve ontolojik bağlamları göz ardı etmemize neden olabilir.

Bu bakımdan eleyici olmayan zihin felsefesi perspektifleri bu kavramların yalnızca psikolojik birer yanılgı olarak değerlendirilmemesi gerektiğini, aynı zamanda daha derin ontolojik ve epistemolojik analizler gerektirdiğini ortaya koyabilir. Fakat değişimin Parmenidesçi bir felsefi tavırla tümünden reddedildiği ya da makro-fiziksel ölçekteki değişimin mevcut olmadığı bir evrende, umudun olay teorisi içerisindeki rolü yeniden lüzumsuz olacaktır. Bu bağlamda, aşağıdaki *modus tollens* çıkarımı, değişimin ontolojik bir gerçeklik olmadığı görüşüne dayanan bir olay

¹⁸ Jonathan Westphal, *The Mind-Body Problem* (MIT Press, 2016), 72.

¹⁹ Jaegwon Kim, "Supervenience and Mental Causation," *Philosophical Perspectives* 7, (1993).

teorisinde umudun rolünü açıklayabilir. Buna göre,

1. Eğer dünyada değişim varsa, o zaman belirli olaylar, belirli objelerde belirli özellik örneklemeleriyle sonuçlanabilir ve bu nedenle umut anlamlı bir beklenti olabilir.
2. Dünyada değişim yoktur.
3. Eğer dünyada değişim yoksa, o zaman belirli olaylar, belirli objelerde belirli özellik örneklemeleriyle sonuçlanamaz ve umut anlamlı bir beklenti olamaz.
4. Belirli olaylar, belirli objelerde belirli özellik örneklemeleriyle sonuçlanamaz ve umut anlamlı bir beklenti olamaz.

Umudun temel olarak bazı olaylar için belirli sonuçların gerçekleşeceğine dair sağlam ya da zayıf bir inanca dayanması bakımından değişim kavramıyla olan ilişkisini inceledikten sonra çok farklı bir perspektif üzerinden geliştirilebilen bir olay teorisi çeşidini ele alacağız. Bu olay teorisi, bir olayı mümkün kılan değişkenlerin kapsamı içerisine bu olaylara müdahale ettiği düşünülen yeni bir değişkeni veya bir Tanrı'yı da ekleyen teolojik determinist bir olay teorisi olarak adlandırılabilir.

2. Teolojik Determinizm ve Olay Teorileri

Umuda sahip olan kişinin, dünyadaki olayların sebebi olarak bir Tanrı'ya inandığını varsayarsak ve bu olayların ontolojik konumu üzerine bir olay teorisi yaparsak, o halde bu olay teorisi içerisine Tanrı müdahalesini eklememiz çok yanlış olmayacaktır. Bu bakımdan teolojik determinizm, olayların ilahi bir düzen tarafından önceden belirlendiğini kabul eden bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.²⁰ Umuda sahip olan bir kişi, dünyadaki olayların Tanrı'nın planına göre gerçekleşeceğini düşündüğünde, teolojik determinist bir yaklaşımla, bu olayların var olma imkânını zaten Tanrı'nın belirlemiş olduğunu da kabul etmektedir. Yani umut edilen olaylar, sadece kişinin zihninde var olan bir beklenti veya belirli olayların belirli sonuçlar doğuracağına dair bir inançla aynı düzlemde incelenemez. Bu olaylar o kişi için Tanrı tarafından belirlenmiş gerçek olaylar olarak da değerlendirilir. Ayrıca bu kişi için bahsedilen olaylar bir çeşit kadere bağlı olması veya Tanrı tarafından önceden belirlenmiş olan bir plana dayanması bakımından, insan hayal gücü için birçok farklı şekilde sonuçlanması mümkün olan ancak aslında sadece belli bir şekilde sonuçlanan olaylardır. Bu yüzden dünya üzerindeki olaylar Tanrı'nın müdahalesine açıktır ve bu kişinin beklentisiyle Tanrı'nın planının örtüştüğüne dair bir inancı da mevcuttur.

Bu bakımdan umut, teolojik determinist bir çerçevede ele alındığında, kişinin dünya üzerindeki olayların Tanrı'nın belirlediği plana göre gerçekleşeceği inancını içerir. Bu bakış açısına göre umut edilen olaylar, kişinin yalnızca zihninde var olan bir beklenti değil, aynı zamanda Tanrı tarafından belirlenmiş gerçek olaylar olarak da değerlendirilir. Bu, olayların sadece kişisel inançlara dayalı olarak değil, ilahi bir düzenin parçası olarak da algılanmasını sağlar ve bu doğrultuda kişinin umutlarının, Tanrı'nın planı ile uyumlu bir şekilde gerçekleşeceği düşüncesine dayanır. Dolayısıyla, teolojik determinist bir bakış açısıyla umut, dünya üzerindeki olayların ilahi bir plana göre belirlendiği ve kişinin bu plana uygun bir beklenti geliştirdiği bir metafiziksel temele dayanmaktadır.

2.1. Dağıtım, Tanrı'nın Planı ve Kötü Sonuçlar

Tanrı'nın dünyada gerçekleşen tüm olaylar için mutlak bir planı olduğunu kabul eden teolojik determinist bir yaklaşım için, Tanrı'nın dünyadaki olayların akışına ve işleyişine müdahalesi mümkündür.²¹ Bu yaklaşım daha önce bahsedilen kadercilik yaklaşımıyla örtüşen belli özellikler taşımaktadır. Yani Tanrı'nın planı bir şekilde buna inanan

²⁰ Heath White, *Fate and Free Will: A Defense of Theological Determinism* (University of Notre Dame Press, 2019).

²¹ Andrew Hayes, "Does God Have a Plan?," *New Blackfriars* 98, no. 1073 (2017).

teist için iyi ya da kötü sonuçlar içerebilir. Örneğin, açık teizm veya skeptik teizm²² gibi teistik pozisyonlar, bu sonuçların Tanrı'nın bilgisi dahilinde olduğunu varsayar.

Tanrı'nın çoğunlukla adaleti sağlamak için bu olaylardaki iyi veya kötü sonuçları dengeli bir şekilde dağıttığına dair bir fikir de ortaya atılabilir. Yani, Tanrı dünyada gerçekleşen her olayın sonucuna dair bir plana sahiptir. Fakat yine de Tanrı'nın mutlak iyiliğine rağmen bazı kötü sonuçlar doğuran olaylar da dünyada gerçekleşmektedir. Bu kötü olayları, Tanrı'nın mutlak iyiliği ile örtüştürmek için Tanrı'nın planlarını insani yetersizliklerimizden dolayı anlayamadığımız veya bunları yanlış yorumladığımız da ifade edilebilir. Dolayısıyla, dünyadaki kötülük adil bir şekilde dağıtılır ve kasıtlı olarak “yeterli” bir seviyede tutulur. (*satisfice*).²³

Bu yaklaşıma göre, Tanrı'nın olaylara müdahale ettiği bir teoride, umudu olan kişi en iyi dünyayı beklentilerinin karşılandığı dünya olarak görür. Ancak, istenen sonuçlar gerçekleşmezse bu, kişi için olumsuz bir durum olabilir. Teolojik determinizmde ise Tanrı'nın planı, insanların umudu ile Tanrı'nın belirlediği olaylar arasında bir denge kurulmalıdır. Bu denge, kötülüğün adil şekilde dağıtılmasıyla sağlanır, böylece Tanrı'nın iyiliği sorgulanmaz.²⁴

Bu nedenle, Tanrı'nın olayları iyi ya da kötü sonuçlarla düzenlemesi her zaman insanların beklentilerini karşılayamaz. Çünkü bazı beklentiler büyük kötülüklere yol açabilir ve bu da diğer insanlar için adaletsizlik olur. Dolayısıyla, kötülük ve iyilik dağıtılıyorsa, umut edilen her şeyin gerçekleşmesi her zaman iyilik getirmez. Ancak umudu olan kişi istediği sonuçları göremezse bu yine olumsuz olur, fakat teolojik determinizmde bu, Tanrı'nın daha büyük planının parçası olarak adalet ve iyilik içerir.

İyi ve kötülüğün dengeli bir şekilde dağılımı meselesi burada umudun yine bir olay teorisi için lüzumsuz bir etken olduğu gerçeğini değiştirmez. Dolayısıyla, teolojik determinizm bağlamında Tanrı'nın dünyadaki olaylar üzerinde mutlak bir planı olduğu kabul edilir. Umut kavramı ise bu plana bağlı olarak şekillenir. Bir kişi, umut ettiği şeyin Tanrı'nın planı çerçevesinde gerçekleşmesini bekler, fakat bu beklentiler her zaman kişisel tatminle sonuçlanmayabilir. Kötülük ve iyiliğin Tanrı'nın adaletine göre dengeli dağıtıldığı teolojik determinizmde, nihai ilahi plana uygun bir gerçeklik olduğu için umuda ihtiyaç kalmaz. Dolayısıyla,

1. Teolojik determinizm doğruysa, tüm olaylar Tanrı'nın önceden belirlenmiş planına göre gerçekleşir.
2. Eğer tüm olaylar Tanrı'nın planına göre belirlenmişse, insanların umutları bu olayların sonucunu değiştirmez.
3. Umut, beklenen olayların sonucu üzerinde etkili değilse, umut lüzumsuz bir kavramdır.
4. Teolojik determinizm doğruysa, umut lüzumsuz bir kavramdır.

Yeniden tekrar etmek gerekirse lüzumsuzluk veya gereksizlik burada, olay teorileri üzerindeki bir unsur olarak mevcut olan umudun ontolojisine atfedilen bir özelliktir. Psikolojik manada umudu olan bir teistin dua pratikleri ve buna benzer ritüeller üzerinden bu umudu Tanrı'nın planlarına dahil etme arzusu veya inancı meselesi daha somut ve psikolojik bir bakış açısı gerektirir.²⁵

²² Skeptik teizm yaklaşımı, kötülük probleminin çoğunlukla gereğinden fazla derecede büyük bir felsefi problem olduğuna dair iddialar üzerine şekillenmiş bir yaklaşımdır. Buna göre, dünyada gereksiz derecede büyümüş gibi gözükken kötülükler gerçekten vardır. Bu yüzden Leibnizci “en iyi dünya” teorileri bu yaklaşım için genellikle reddedilir (*no best world*). Buna karşın Tanrı'nın son derece haksız gibi gözükken kötü olaylar üzerinde bir planı ve hesabı olduğuna dair görüşler ortaya atılır. Dolayısıyla, bu yaklaşım için nedensiz kötülüklerin dahi Tanrı'nın kontrolünde olduğu ve Tanrı'nın bu kötülükleri belirli bir düzen içerisinde dünya üzerinde var ettiği üzerine bir şüphecilik vardır. Ayrıca açık teizm ve skeptik teizm tam anlamıyla teolojik determinizmi kabul etmeyebilir. Çünkü kötülük yapma özgürlüğüne sahip olan insanın bunu yapabilmek için özgür iradeye ihtiyacı vardır. Yine de gerçekleşen olaylar üzerinde Tanrı'nın bir şekilde müdahalesi veya planı olduğunu iddia etmek burada paradoksal gözükmektedir. Bkz. Daniel Rubio, “In Defence of No Best World,” *Australasian Journal of Philosophy* 98, no. 4 (2020).

²³ Klaas J. Kraay, “Can God Satisfice?,” *American Philosophical Quarterly* 50, no. 4 (2013).; Chris Tucker, “Divine Satisficing and the Ethics of the Problem of Evil,” *Faith and Philosophy* 37, no. 1 (2020).

²⁴ Peter Van Inwagen, *The Problem of Evil* (Oxford University Press, 2006).

²⁵ Peter J. Jankowski ve Steven J. Sandage, “Meditative Prayer, Hope, Adult Attachment, and Forgiveness: A Proposed Model,” *Psychology of Religion and Spirituality* 3, no. 2 (2011).

3. Bir Eğilim Olarak Umut

Umut kavramını bir olay teorisinin içerisine dahil etmek istediğimizde bunu değişimin olmadığı bir dünyada gerçekleştiremeyeceğimizi Parmenidesçi itirazlardan sonra anladık. Buna karşın fiziksel dünyada değişimin reddinin yalnızca değişimi reddeden radikal bakış açıları üzerinden yapılmadığını, bunun yerine değişimin, insani dereceler veya kültürel etkilerden dolayı yanlış bir şekilde yorumlanabileceğini de not ettik. Dolayısıyla, Churchland veya Dennett takipçilerinin ima ettiği halk psikolojisi kavramı üzerinden fiziksel değişimin insanlar tarafından anlaşılma ve yorumlanma derecelerine şüpheyle yaklaşılabılır.

Buradan hareketle umut kavramını evrendeki olaylar üzerinde gerçekten de etken hale getirmek veya bu kavramın bir olay teorisinin içerisine dahil edilebilmesini mümkün hale getirebilmek için temel ontolojimizde yapabileceğimiz birkaç değişiklik gerektiğini söyleyebiliriz.²⁶ Bunu yapmak için temel ontolojimizi eğilimlere veya eğilimsel özelliklere açık bir hale getirdiğimizde umut kavramının daha aktif şekilde işlerlik gösterdiğini iddia etmemiz daha kolay hale gelecektir. Bu bağlamda, dünyadaki tüm obje özelliklerinin eğilimsel olduğunu temel ontolojimize dahil edebiliriz. Cansız obje özelliklerini eğilimlerle ele aldığımız gibi, insan davranışı ve öznel deneyimleri de bu açıdan düşünmekte teorik bir uyumsuzluk yoktur.²⁷

Böylece eğilimler yalnızca açığa çıktıkları durumlarla değil, bizatihi oldukları halleriyle kapsanır. Bu kapsayıcı yaklaşım bir şekilde umudu, belirli durumlarda gerçekleşmesi mümkün olan bir ihtimal olarak yeniden tahsis edebilir. Umut kavramını buna benzer bir ontoloji içerisinde düşünmek, değişimin sezgilerimiz için kolay olandan farklı yani mikro-fiziksel derecelerde mevcut olduğu bir olay teorisiyle de uyumlu olarak kalacaktır.²⁸ Çünkü böyle bir yaklaşımda umudumuzun resmettiği olayın sonucu henüz gerçekleşme dahi var olmaya devam edebilecektir ve umut bir olay teorisi için halen etken olabilecektir. Yine aynı şekilde, salt kader veya teolojik belirleyenler tarafından bütün olayların belirlendiği bir dünyada dahi umut beslediğimiz bir olayın gerçekleşmesi için gereken belirli bir nedensel güçle karşılaşıldığında ortaya çıkan durum, umut ettiğimiz durumla benzer objeler içerebilir.

Umudu tam manasıyla bir eğilim olarak düşünmek onun artık olay teorileri için lüzumsuz bir kavram olmadığını bize ima etmektedir. Bunun gerekçesi ise umut ettiğimiz durumu gerçekleştirecek bir nedensel bir uyarıcının varlığıdır. Öte yandan umut ettiğimiz olaylar, bu olayı gerçekleştirecek bir nedensel uyarıcı ile karşılaşana kadar bir çeşit olay teorisi için aktif manada lüzumsuz gibi görülebilir. Fakat umudumuzun resmettiği özellikler bu uyarıcılar ile karşılaşana kadar eğilimsel kabul edildiği takdirde, bir olay teorisi için nedensel olarak görece daha imtiyazlı ve lüzumlu hale gelebilir. Çünkü eğilimsel özellikler temel olarak nedensel manada herhangi bir uyarıcıyla açığa çıkan özelliklerdir. Bu uyarıcı ortaya çıkana kadar var olup olmadıkları tamamen temel ontolojimize ve bu temel ontolojinin bizim için hangi imkanları sağladığına göre değişmektedir.²⁹

²⁶ Andrew Chignell, "The Focus Theory of Hope," *The Philosophical Quarterly* 73, no. 1 (2023).

²⁷ Randolph Clarke, "Dispositions, Abilities to Act, and Free Will: The New Dispositionalism," *Mind* 118, no. 470 (2009).

²⁸ Bu yüzden değişimin reddedildiği bir dünyada eğilimsel özelliklerin rolü pek gerçekçi olamaz. Ancak makro-fiziksel değişimin bir illüzyon olduğu ve alt düzey değişimlerin tek ontolojik gerçek olduğunu savunan ve bu bakımdan değişim bağlamında halk psikolojisini reddeden perspektifler için eğilimselcilik geçerli olabilir. Bu sebeple eğilimler, taşıyıcılarını değişime neden olmaya veya değişime uğramaya yatkın kılan özelliklerdir. Bkz. Daniel Kodaj, "From dispositions to possible worlds," *Erkenntnis* (2024).

²⁹ Burada eğilimselliğe ve eğilimsel özelliklere açık olan bir ontolojiyi tercih etmemiz yani bu ontolojiyi eğilimselci hale getirmemiz umudun belirli fiziksel değişkenler veya nedensel aktörler etkisiyle açığa çıktığına dair iddiaları doğrulayan bir hale dönüşebilir. Fakat temel ontolojinin farklı bir yorumu altında bu yaklaşım çok anlamlı olmayabilir. Çünkü eğer özellikleri zamansal manada kalıcı ve belirli nedensel güçlerin etkilerinden bağımsız bir konumda ele alıyorsa, o zaman uyarıcıların varlığı ontolojimize katkı sağlamayacaktır. Quine'in terminolojisine göre ise bu tarz yaklaşımları farklı birer ontolojik ideoloji olarak düşünmemiz mümkündür. Ayrıca bu perspektifler, umut ettiğimiz olayı mümkün kılan özellik örneklemelerinin hiç ortaya çıkmadığı ve hiçbir uyarıcıyla karşılaşmadığı durumlar için de bir açıklama içerebilir. Bkz. Alexander Bird, "Dispositions and Antidotes," *The Philosophical Quarterly* 48, no. 191 (1998); Lieven Decock, "Domestic Ontology and Ideology" in *Quine: Naturalized Epistemology, Perceptual Knowledge and Ontology* (Brill, 2000); Lorenzo Azzano, *Dispositional Reality: A Novel Approach to Power Ontology and Metaphysics* (Springer Nature, 2024).

Eğilimselcilik (*dispositionalism*) bu bakımdan, tüm özelliklerin ve bu özelliklerin açığa çıkmasını sağlayan nedensel güçlerin, eğilimler bağlamında ele alınabileceğini öne sürmesi bakımından umut veya sevgi³⁰ gibi gerçekleşmesi beklenen fakat belirli nedenlerle gerçekleşemeyen ya da gerçekleşmesi için bir ya da birden fazla uyarıcı gereken durumları kapsar.³¹ Bu eğilimlerin nedensel uyarıcıları olay teorileri için uzay-zamansal bir gerçeklik taşıyor ve bu yüzden her özellik bir eğilim olarak da değerlendirilebilir. Dolayısıyla, umudumuzu fiziksel dünya içerisinde gerçek hale getirecek bir (ya da birden fazla) uyarıcı yoksa eğilimsel özellik nedensel bir güç tarafından uyarılmadan da halen eğilimsel olma özelliğini koruyabilir. Böyle bir durumda daha önce gösterdiğimiz sebeplerden dolayı, olay teorilerine dahil edilebilmek için lüzumsuz gözükten umuda uygun bir ontolojik konum bulabiliriz.

Bu perspektiften bakıldığında, umut, var olan potansiyel bir eğilim olarak ontolojik bir anlam kazanır. Yani, umut, sadece psikolojik bir durum değil, aynı zamanda gelecekteki potansiyel olayların gerçekleşme eğilimi olarak ve yer yer bu mümkün olayların belirli koşullar altında ortaya çıkmasını sağlayan bir etken olarak yorumlanabilir. Böylece umut kavramı yalnızca kişisel bir beklenti veya hayal gücünden temel alan bir illüzyon değil, aynı zamanda olayların ve durumların oluşumuna yönelik ontolojinin içerisinde rol alan bir etken olarak görülebilir. Eğilimselcilik perspektifinden bakıldığında, umut gibi kavramlar, nedensel uyarıcılar ve olası durumlar ile karşılaştığında etkinlik kazandığı takdirde bir eğilim olarak ontolojik manada daha imtiyazlı bir alana sahip olabilir.

Sonuç

Sonuç olarak, umut birçok insan için yaşamın anlamına dair önemli bir duygu olarak kabul edilmiştir ve umudun gelecekteki olaylara yönelik beklentilerle de bağlantılı bir doğası vardır. Bu bağlantıyı daha sağlam kurabilmek adına umudun ontolojik konumu ve olay teorileri çerçevesinde nasıl ele alındığı sorusuna eğilimselcilik son derece makul bir cevap vermektedir. İlk bölümdeki yaklaşımlar, umudun fiziksel olay teorileri için gereksiz bir fazlalık olabileceğine dair görüşleri yansıtmaktadır. Kadercilik ve teolojik determinizm gibi görüşler ise, belirli olayların önceden belirlenmiş olduğunu ve umudun bu olaylar üzerinde etkisiz kaldığını ileri sürmüştür. Bu bağlamda, umut metafiziksel olarak gereksiz bir kavram gibi görünmüştür.

Bu görüşlere alternatif olarak, umudun yalnızca psikolojik bir süreç olmadığı, aksine insanların eğilimsel özelliklerinin bir parçası olarak var olduğunu savunduğumuzda, umudu olay teorilerinde dolaylı bir etkiye sahip bir faktör olarak yeniden konumlandırabiliriz. Böylece umut, olayların henüz gerçekleşmediği durumlarda bile var olmaya devam eden, olası bir geleceğe işaret eden bir eğilim olarak kavranabilmiştir. Bu bakış açısı umut gibi gerçekleşmesi beklenen ancak nedensel uyarıcılarla buluşana kadar gerçekleşmeyen olguları, ontolojik açıdan görece daha kapsayıcı bir çerçeveye oturtmaktadır. Dolayısıyla, umut kavramı yalnızca bir psikolojik durum değil, aynı zamanda ontolojik olarak var olan bir eğilim olarak değerlendirilebilir. Özetle umut, bazı yaklaşımlar tarafından fiziksel olayları mümkün kılan elemanlar arasında gereksiz görülebilse de daha geniş bir bakış açısıyla incelendiğinde, insan deneyiminin önemli bir parçası olarak olaylar üzerine yöneltilen bir eğilim olarak anlam kazanabilir.

³⁰ Burada aşkın veya sevginin ele alındığı temel ontoloji umut kavramıyla benzeşmektedir. Çünkü sevginin zamansal veya tarihsel bir örüntü olduğuna olan inanç bu bakımdan eğilimselci bir süreçle örtüşmez. Çünkü bu bakış açısı bir çeşit uyarıcı sürekli olarak kabul etmek için zamansal olarak fazla yaygındır. Bunun yerine sevginin belirli zihinsel ve fiziksel uyarıcılarla ortaya çıkan, belirli uyarıcılarla da yitilebilen bir eğilimsel özellik olarak ele alınması bu sorunu çözebilir. Naar buna örnek olarak, depresyondaki bir babayı örnek gösterir. Depresyondaki babanın çocuklarına olan sevgisi, depresyon nedeniyle yüzeyde görünmese bile hala mevcuttur. Bu nedenle, sevginin bir eğilimsel durum olarak anlaşılması, belirli duygusal örüntülerin kesintiye uğramasına rağmen sevginin varlığını sürdürdüğünü açıklayabilir. Bkz. Hichem Naar, "Love as a Disposition" in *The Oxford Handbook of the Philosophy of Love* (Oxford University Press, 2017).

³¹ Hichem Naar, "A Dispositional Theory of Love," *Pacific Philosophical Quarterly* 94, no. 3 (2013).

Kaynakça

- Azzano, Lorenzo. *Dispositional Reality: A Novel Approach to Power Ontology and Metaphysics*. Springer Nature, 2024.
- Bird, Alexander. "Dispositions and Antidotes," *The Philosophical Quarterly* (1950-) 48, no. 191 (1998): 227-34. <http://www.jstor.org/stable/2660296>
- Brogaard, Berit. "Presentist Four-Dimensionalism," *The Monist* 83, no. 3 (2000): 341-356. <http://www.jstor.org/stable/27903690>
- Caputo, John D. "Hoping Against Hope: The Possibility of the Impossible," *Journal of Pastoral Theology* 26, no. 2 (2016): 91-101.
- Chignell, Andrew. "The Focus Theory of Hope," *The Philosophical Quarterly* 73, no. 1 (2023): 44-63. <https://doi.org/10.1093/pq/pqac010>
- Churchland, Paul M. "Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes," *The Journal of Philosophy* 78, no. 2 (1981): 67-90. <https://doi.org/10.2307/2025900>
- Clarke, Randolph. "Dispositions, Abilities to Act, and Free Will: The New Dispositionalism," *Mind* 118, no. 470 (2009): 323-351.
- Decock, Lieven. "Domestic Ontology and Ideology" in *Quine: Naturalized Epistemology, Perceptual Knowledge and Ontology*, Editörler: Lieven Decock ve Leon Horsten, 189-205. Brill, 2000.
- Dennett, Daniel C. *The Intentional Stance*. MIT Press, 1987.
- Fritz, James. "Ethics and epistemic hopelessness," *Inquiry* 66, no. 6 (2020): 977-1005. <https://doi.org/10.1080/0020174X.2020.1729235>
- Hankinson, Robert J. "Parmenides and the Metaphysics of Changelessness" in *Presocratic Philosophy: Essays in Honour of Alexander Mourelatos*, Editörler: V. Caston ve D. W. Graham, 65-80. Routledge, 2002.
- Hayes, Andrew. "Does God Have a Plan?," *New Blackfriars* 98, no. 1073 (2017): 63-72.
- Jankowski, Peter J. ve Steven J. Sandage. "Meditative Prayer, Hope, Adult Attachment, and Forgiveness: A Proposed Model," *Psychology of Religion and Spirituality* 3, no. 2 (2011): 115-131.
- Kim, Jaegwon. "Supervenience and Mental Causation," *Philosophical Perspectives* 7, (1993): 1-23. <https://doi.org/10.2307/2214203>
- Kodaj, Daniel. "From dispositions to possible worlds," *Erkenntnis* (2024). <https://doi.org/10.1007/s10670-023-00781-5>
- Kontos, Pavlos. "Hoping-well: Aristotle's phenomenology of elpis," *British Journal for the History of Philosophy* 29, no. 3 (2020): 415-434. <https://doi.org/10.1080/09608788.2020.1818054>
- Kraay, Klaas J. "Can God Satisfice?," *American Philosophical Quarterly* 50, no. 4 (2013): 399-410. <http://www.jstor.org/stable/24475358>
- Lombard, Lawrence B. "Event Theory" in *A Companion to Metaphysics*, Editörler: Jaegwon Kim, Ernest Sosa ve G. S. Rosenkrantz, 235-239. Wiley-Blackwell, 2009.
- Lundsgaard-Leth, Kresten. "The Temporality, Modality and Materiality of Hope" in *Hope in All Directions*, Editör: Geoffrey Karabin, 213-220. Brill, 2013.
- McTaggart, John. M. E. "The Unreality of Time," *Mind* 17, no. 68 (1908): 457-474.
- Meyer, Susan Sauvé. "Fate, fatalism, and agency in Stoicism," *Social Philosophy and Policy* 16, no. 2 (1999): 250-273.
- Naar, Hichem. "A Dispositional Theory of Love," *Pacific Philosophical Quarterly* 94, no. 3 (2013): 342-357. <https://doi.org/10.1111/papq.12003>
- Naar, Hichem. "Love as a Disposition" in *The Oxford Handbook of the Philosophy of Love*, Editörler: C. Grau ve A.

- Smuts. Oxford University Press, 2017. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199395729.013.11>
- Reddoch, Jason. "The Stoics on Hope and Fear: How to Be a Politically Engaged Stoic," *Soundings: An Interdisciplinary Journal* 101, no. 1 (2018): 52-66. <https://doi.org/10.5325/soundings.101.1.0052>
- Rubio, Daniel. "In Defence of No Best World," *Australasian Journal of Philosophy* 98, no. 4 (2020): 811-825. <https://doi.org/10.1080/00048402.2019.1699588>
- Schaffer, Jonathan. "Naturalistic Dualism and the Problem of the Physical Correlate," Taslak Makale, 2020. Erişim 15 Eylül 2024. <https://www.jonathanschaffer.org/dualismcorrelate.pdf>
- Sider, Theodore. *Four-Dimensionalism: An Ontology of Persistence and Time*. Oxford University Press, 2001.
- Stich, Stephen ve Ravenscroft, Ian. "What Is Folk Psychology?," *Cognition* 50, no. 1-3 (1994): 447-468. [https://doi.org/10.1016/0010-0277\(94\)90040-X](https://doi.org/10.1016/0010-0277(94)90040-X)
- Tucker, Chris. "Divine Satisficing and the Ethics of the Problem of Evil," *Faith and Philosophy* 37, no. 1 (2020): 32-56.
- Van Inwagen, Peter. *The Problem of Evil*. Oxford University Press, 2006.
- Waterworth, Jayne M. "An Analysis of Everyday Hope" in *A Philosophical Analysis of Hope*, 3-30. Londra: Palgrave Macmillan UK, 2004.
- Welshon, Rex. "Anomalous Monism and Epiphenomenalism," *Pacific Philosophical Quarterly* 80, no. 1 (1999): 103-120.
- Westphal, Jonathan. *The Mind-Body Problem*. MIT Press, 2016.
- White, Heath. *Fate and Free Will: A Defense of Theological Determinism*. University of Notre Dame Press, 2019.